

Maailman kirjahistorioitsijat koolla Helsingissä 17.–20.8.2010

TUIJA LAINE

YLI 250 TUTKIJAA RAHVAAN JA MARGINAALIRYHMIEN KIRJAKULTTUURIN ÄÄRELLÄ

Elokuun puolivälissä suurin kansainvälinen kirjahistorian kattojärjestö Society for the History of Authorship, Reading and Publishing (SHARP) järjesti vuosittaisen kokouksensa Helsingissä. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun SHARP:n kokous, joka pidetään joka toinen vuosi Amerikan mantereella ja joka toinen vuosi Euroopassa, järjestettiin näin pohjoisessa. Mukana oli kirjahistorioitsijoita kaikista maanosista, yhteensä osallistujia oli noin 260. Koska tilaisuus oli Suomessa, myös monien balttien, ruotsalaisten ja venäläisten oli helppo saapua paikalle ja niinpä kokouksessa nähtiin useita osallistujia myös naapurimaista. Suomesta järjestäjätahoina olivat Helsingin yliopisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Svenska Literatursällskapet i Finland. Myös useat tutkijaverkostot, kuten The Nordic-Baltic-Russian Network on the History of Books, Libraries and Reading (HIBOLIRE) ja Nordic Centre for Medieval Studies (NCMS) antoivat oman panoksensa konferenssiin.

Nelipäiväisen konferenssin teemana oli tällä kertaa *Book History from Below* – kirjoja ja lukemista tarkasteltiin nimenomaan tavallisen kansan ja erilaisten marginaaliryhmien näkökulmasta. Teema sopi loistavasti Suomessa järjestettävään kokoukseen, koska meillä viime vuosina kirjan tutkiminen juuri alhaalta käsin on noussut keskeiseksi tarkaste-

lunäkökulmaksi. Kirjahistoria kytkeytyy Suomessa perinteisesti kirkkohistorialliseen tutkimukseen, sillä kirkon päämäärätietoinen lukemiskampanja 1600-luvulla opetti rahvaan lukemaan ja uskonnollinen kirjallisuus ensimmäisenä suomenkielisenä kirjallisuutena on ollut monin tavoin tutkimuksen kohteena. Meillä on säilynyt myös suuri joukko rahvaaseen lukeutuneiden itseoppineiden kirjoituksia, päiväkirjoja, kirjeitä ja almanakkamuistiinpanoja, erityisesti 1800–1900-luvuilta. Viime vuosina on käyty vilkasta keskustelua lukemisen roolista myös lukutaidottomien keskuudessa. Tämänkertaisessa konferenssissa mukana olikin poikkeuksellisen paljon myös folkloristeja ja suullinen perinne tuli monissa esitelmissä esille.

Konferenssi käynnistyi ekskursiolla Tuusulan rantatien, Aleksis Kiven ja Jean Sibeliuksen maisemiin. Kiven kuolinmökillä retkeläiset kuulivat suomalaisesta kinkeriperinteestä ja lukemisen vaikeudesta, Tuusulan kirkossa he pääsivät tutustumaan tähän omakohtaisesti, kun 1700-luvun papinasuun sonnustautunut dosentti Esko M. Laine luetti heitä 1700-luvun suomalaisista, saksalaisista ja englantilaisista kirjoista ja dosentti Tuija Laine kirjoitti nuttupuvussaan lukijoille muistoksi lukusetelin. Tunnelma muistutti autenttisuudessaan vanhoja kinkereitä, sillä osa osallistujista ”pakeni” vaivihkaa avonaisesta ovesta Tuusulan hautausmaalle, kun taas innokkaimmat lukijat jäivät haltioituneina suorittamaan lukemistehtäväänsä.

PÄÄESITELMISSÄ SATUJEN TULKINTAA JA SOTILAIEN TERVEHDYKSIÄ

Avajaisseremonioiden jälkeisen pääesitelmän piti professori Martyn Lyons (University of New South Wales), joka on perehtynyt erityisesti modernin Euroopan ja Australian kirjahistoriaan. Lyons tarkasteli kiinnostavasti sosiaalishistoriassa tapahtunutta painopisteen muutosta kollektiivista yksilöön sekä kertomuksen paluuta pohtien, miten niitä voitaisiin soveltaa kirjahistoriaan. Erityisen antoisaksi materiaaliksi osoittautuivat ensimmäisestä maailmansodasta sotilaiden kotiseuduilleen kirjoittamat kirjeet, joista varsinkin Italiassa huomattava osa oli omistettu paikalliselle kirkkoherralle.

Toisen pääesitelmän piti kirjallisuuden professori Ruth B. Bottigheimer (Stony Brook University), joka tarkasteli satuja sekä populaaria, painettua ja proletaarikulttuuria vuosina 1550–1850. Hänen esitelmänsä liittyi konferenssissa laajemminkin esillä olevaan kysymykseen oraalisen kerronnan ja kirjallisuuden välisestä suhteesta. Teema oli esillä myös loppupaneelissa, jossa pohdittiin Itä-Suomen lukutaidottomuutta. Dosentti Anna Kuismin esitti pohdittavaksi, voiko rikkaan suullisen kulttuurin Itä-Suomea pitää lainkaan lukutaidottomana. Kahdessa paneelissa keskusteltiin muutenkin from below -aspektin uudelleen arvioinnista ja sitä, miten kyseinen aspekti muuttaa kirjahistoriaa. Sekä paneelit että pääesitelmät herättivät yleisössä vilkasta keskustelua.

Kolmen paperin sessioissa esiin nousivat monet sellaiset teemat ja ryhmät, joita kirjahistorian parissa ei ole perinteisesti paljon tarkasteltu. Omia sessioitaan olivat saaneet muun muassa vangit ja vankiloiden lukupiirit, lastenkirjallisuus, sarjakuvat, naiset sekä siirtolaiset ja näiden kirjakulttuuri. Mukana oli toki perinteisempiäkin kirjapainotaitoon, kustantamiseen ja kirjakokoelmiin ja kirjojen omistamiseen liittyviä aiheita. Monissa näistäkin teemoja tarkasteltiin kuitenkin alempien kansanryhmien ja marginaalien näkökulmasta. Tässä konferenssissa kirja esineenä ei korostunut, vaikkakin kirjansidoksista saatiin kuulla yksi sessio ja materiaalisesta kulttuurista toinen.

USKONNOLLINEN KIRJA KESKEISESTI ESILLÄ

Koska esitelmien kohteena oli usein rahvas, uskonnollisen kirjallisuuden asema niissä oli merkittävä. Esittelen seuraavassa muutamia kirkkohistorian kannalta mielenkiintoisia avauksia. Yksi eksoottisimmista teologisista aiheista oli meksikolaisen graafisen suunnittelijan ja historioitsijan, Luisa Martínez Lealin esitelmä katekismuksista, joita fransiskaani James Testera ja muut espanjalaiset lähetyssaarnaajat käyttivät 1500-luvulla käännättäkseen Meksikon intiaaneja ja opettaakseen näitä lukemaan. Katekismukset oli usein laadittu kuvakirjoituksella – kuvista muodostettiin sanoja, joilla oli vastine latinan kielessä. Esimerkiksi kahden kiven, lipun ja kaktuksen yhdistelmä merkitsi Isä meidän -rukousta. Ei ihme, että latinaa taitamattomille intiaaneille espanjalaisten kääntämät sanat jäivät usein täysin käsittämättömiksi ja niiden opettajat vaikuttivat vähintäänkin epäilyttävilä.

Kuvitus oli esillä myös ranskalaisen Nancyn yliopiston englannin kirjallisuuden apulaisprofessori Nathalie Collé-Bakin esitelmässä, joka käsitteli John Bunyanin *Kristityn vaelluksen* reseptiota ja kuvitusta. Esitelmänsä tarkasteli aluksi Bunyanin teoksen saamaa vastaanottoa sen ilmestymisaikana ja siirtyi sen jälkeen esittelemään kirjan kuvitusta pohtien sitä, kuinka kirjan reseptio ja tuotanto vaikuttivat toisiinsa. Kirjan varhaisetkin painokset olivat monipuolisesti kuvitettuja ja myyntimenestyksiä jo omana aikanaan, mutta kirjaan kohdistui myös runsaasti kritiikkiä – sitä pidettiin muun muassa rahvaanomaisena – olihan sen kirjoittaja pelkkä kattilanpaikkaaja ja poliittisilta näkemyksiltään tasavaltalainen puritaani. Kristikunnan klassikoksi ensimmäisenä uskonnollisena romaanina pidetty teos on kohonnut vasta myöhemmin.

Erityisen mielenkiintoinen oli Syracusan yliopistossa käynnissä oleva projekti *Iconic Books*, jossa luodaan tietokantaa ja siihen pohjautuvaa tutkimusta kirjan ikonografisesta käytöstä eri uskonnoissa. Projektista oli kertomassa sitä vetävä saman yliopiston professori James Watts, jonka tutkimusryhmä on jo kymmenen vuoden ajan kerännyt

tähän liittyvää kuvitusta. Kirjoja ja niiden lukijoita esiintyy usein maalauksissa ja patsaissa, niiden osia myös amuleteissa ja kaulakoruissa. Valtioiden päämiehet kuvauttavat itsensä mielellään Raamatun tai perustuslain edessä. Myös Monica Lewinski -skandaalista syytetty presidentti Bill Clinton asteli lehdistön eteen haastateltavaksi Raamattu toisessa kädessään. Kirjalla voi olla ikonografista ja symboliarvoa myös niille, jotka eivät osaa lainkaan lukea. *Iconic Books* -projekti toimii yhteistyössä yhdistyksen The Society for Comparative Research on Iconic and Performative Texts kanssa. Yhdistyksen kotisivu, josta pääsee myös projektiesittelyihin on osoitteessa www.SCRIPT-site.net.

Naisten lukeminen on teema, joka niin ikään on noussut viime vuosina yhä useamman tutkimuksen kohteeksi. Tuntuu kenties hieman yllättävältä, että myös Ruotsissa on säilynyt jo uuden ajan alusta, 1500- ja 1600-luvuilta, melko paljon naisten lukemisesta kertovia lähteitä, esimerkiksi kirjalueteloi- ta ja omistuskirjoituksia omiin ja toisten kirjoihin. Naisten lukemisesta kertovat myös heistä kirjoitetut ruumissaarnat. Valtaosa lukemiseen liittyviä lähteitä jälkipolville jättäneistä naisista edustaa toki ylempää sosiaaliluokkaa, mutta toisaalta naiset ryhmänä lukeutuivat usein koulutuksensa ja asemansa perusteella miehiä useammin marginaaliin. Naisten lukemisesta ja sitä valottavista lähteistä esitelmöi konferenssissa teologian tohtori Otfried Czaika. Hän tarkasteli myös kysymyksiä siitä, miten naisten ja miesten lukeminen erosi toisistaan ja kuinka naisten lukuvalinnat heijastivat Ruotsissa reformaation jälkeä tehtyjä tunnustuksellisia ratkaisuja.

Konferenssin päätöstilaisuudessa katsottiin vielä valkokankaalta päivien aikana ikuistettuja tilannekuvia ja innokkaimmat osallistujista siirtyivät perjantai-iltana Kallion pubikierrokselle Torsti Lehtisen opastuksella. SHARP Helsinki 2010 -konferenssi toi Helsingin ja myös Helsingin yliopiston kirkkohistorian osastossa tehtävän kirjahistorian tutkimuksen koko maailman kirjahistorioitsijoiden tietoisuuteen. Tästä on hyvä jatkaa kirjahistorian oppiaineen kehittämistä tulevaisuudessa.